

KUT İYİ (EUDAIMONIA) MİDİR?

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15673390>

TDE Uzm. Muhammed Yusuf Bilen

Türk Dili ve Edebiyatı Uzmanı, Marmara Üniversitesi,
muhammedyusufbilen19@gmail.com ORCID: 0009-0004-9357-2944

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Babacan

Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, mahmut.babacan@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5666-5077

Özet

Kutadgu Bilig, Türk tarihinin en önemli eserlerinden birisidir. Bu eser yalnızca edebi bir metin değil aynı zamanda felsefi bir metindir. Eserin içerisinde yer alan kut kavramı ise birçok araştırmacı tarafından inceleme konusu olmuştur. Yapılan araştırmalarda bu kavramı basitçe mutluluk olarak anlamlandırmışlardır fakat kut kelimesi salt mutluluk anlamının çok daha ötesinde bir anlama sahiptir.

İdeal bir devlet ve toplum inşa etmek isteyen Yusuf Has Hacıp, Antik Yunan'da metinlerinde geçen eudaimonia kelimesini kut kelimesiyle anlamlandırmıştır. Dolayısıyla kut, iyi olmak hali ile oluşan mutluluğun tanımıdır.

Bu çalışmanın hedefi Kutadgu Bilig'i okuyan yeni kuşakların eseri doğru anlamasını sağlamaktır. İnceleme için kavramsal analiz yöntemi seçilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Orta Asya'daki sosyal koşullarına değinilmiştir. Daha sonra, kut kelimesi ve bu kelimenin neden yanlış yorumlandığı üzerinde durulmuştur. Nihayetinde ise kut kavramının aslında ne anlama geldiği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eudaimonia, Kut, İyi, Yusuf Has Hacıp.

Abstract

Kutadgu Bilig is one of the most important works of Turkish history. This work is not only a literary text but also a philosophical text. The concept of kut in the work has been the subject of examination by many researchers. In the research, they simply interpreted this concept as happiness, but the word kut has a meaning far beyond the meaning of pure happiness.

Yusuf Has Hacıp, who wanted to build an ideal state and society, interpreted the word eudaimonia, which appeared in the texts of Ancient Greece, with the word kut. Therefore, kut is the definition of happiness that occurs with well-being.

The aim of this study is to ensure that new generations who read Kutadgu Bilig understand the work correctly. Conceptual analysis method was chosen for the analysis. In the first part of the study, social conditions in Central Asia are mentioned. Later, the word kut and why this word was misinterpreted were emphasized. Finally, it was explained what the concept of kut actually means.

Keywords: Eudaimonia, Happy, Kut, Yusuf Has Hacıp.

Giriş

Yusuf Has Hacıp'in içinde yaşadığı coğrafya, bilgi ve felsefenin ileride olduğu bir dönemdir. Felsefe dilinde yaygın olarak Arapça kullanılmasına rağmen kendisi eserini Türkçe yazmıştır. Bu durum yabancı medeniyetlerden geçen kavramlara karşı Türkçe kelimeler seçmesine neden olmuştur. Bu kelimelerden birisi de *eudaimonia* kelimesidir. Bu kavramın Türkçesini arayan Yusuf Has Hacıp, Türk halkının zihninde yer etmiş bir kelimeyi, *kut* kelimesini kullanmayı uygun görmüştür. Bu kavram ne talihi ne de Tanrı tarafından verilen gücü temsil etmektedir. Aksine *kut* kavramı bir vasatı, yani ortayı bulmayı, dolayısıyla erdemli insan olarak mutlu olmayı ifade etmektedir.

İnsan teki, erdemli olma yolunda tek başına değildir. Bu erdemi sağlamak için bir diğerine, ötekine, daha doğru ifade ile arkadaşına ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Yusuf Has Hacıp de arkadaşlığın önemine vurgu yapmaktadır. Bilhassa günümüzdeki insan teki, yalnızlık ile mücadele ederken yaptığı eylemlerin doğruluğu konusunda endişeye kapılmaktadır. Karşılaştığı olaylar karşısında hangi sıfat ile orada olması gerektiğine karar verememektedir. Tam da bu noktada fikir önderlerinin görüşleri önem arz etmektedir ve fakat bu görüşlerden yararlanılabilmesi için doğru anlamlandırmalarda bulunmak elzemdir.

Bu çalışmada Yusuf Has Hacıp'in *kut* kavramı üzerinde durulacaktır. Bu kavramın aslında ne ifade ettiği, Yusuf Has Hacıp'in bu kelimeyi neden seçtiği ve bu kelimenin niçin önemli olduğu vurgulanacaktır. Çalışma neticesinde ise günümüzdeki insan tekinin sosyal çevresiyle olan ilişkilerinde *kut* sahibi olarak nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğine değinilecektir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kavramsal araştırma yöntemi uygulanmıştır. Kavramsal çerçeve ana kavramların içinin doldurulması ve çalışma bağlamında bu kavramların hangi boyutlarda, anlamda veya sınırlıklarda ele alınacağı, anlamlandırılması gerektiği veya pratiğe yansıtılırken hangi anlamlar taşıyacağı hususlarının önceden okuyucuya aktarılmasını içerir [1, s. 207]. Daha sonra Yusuf Has Hacıp'in yaşamını sürdürdüğü coğrafyanın niteliklerine odaklanılarak literatür taraması yapılmış, edinilen bilgiler doğrultusunda Kutadgu Bilig eserinde geçen *kut* kelimesinin anlamı üzerinde durulmuştur.

Sonuçlar

M.S. 8. ile 12. yüzyıllar arasında kalan dönemi bazı felsefe tarihçileri İslam Rönesansı olarak tanımlamışlardır. Bu aydınlanma kendiliğinden oluşmuş değildir. Daha öncesinde var olan bir düşüncenin devamıdır. Dolayısıyla bu düşünce İslami düşünce ile Antik Yunan düşüncesinin birleşimi olarak görülebilir [2, s. 108].

İnsanlık tarihinin gelişimi hiçbir zaman tek bir medeniyet ve tek bir bölge ekseninde olmamıştır. Eski Dünya diye adlandırılan Avrupa, Afrika ve Asya, birbirlerine ticaret yolları ile bağlanmıştır. Bilhassa Avrupa ve Asya arasındaki ticaret büyük gelişmelere neden olmuştur. Bunun sonucunda ise beri bölgelerden öte bölgelere yalnızca temel ihtiyaçlar değil, bilim ve felsefe de taşınmıştır. Dolayısıyla Doğu ve Batı medeniyetleri aydınlanmayı birbirinden ayrı ve kopuk

bir şekilde yaşamamıştır. Örneğin; Büyük İskender, yaptığı seferler ile iki uzak bölgeyi birbiriyle kaynaştırmış ve Helenizm diye bilinen sürecin başlamasına vesile olmuştur. Dahası tacirlerin, istemli yahut istemsiz olarak, malların yanı sıra bilgi de taşımaları bu süreçte etkin rol oynamıştır. Bu da 800'li yıllar ile 1200'li yıllarda Orta Asya merkezli aydınlanmanın temelini oluşturmuştur. Bu durum her zaman geçerli değildir. Nitekim başka savaşların, afetlerin ve toplumların zaman içinde yozlaşmasıyla bu ortamın bozulduğu görülmüştür. Bu da bilim ve felsefenin bu iki uç arasındaki iletişimi koparmıştır. Öyle ki Eski Dünya topraklarının bir ucunda bilim ve felsefede ilerleme kaydedilirken diğer ucunda durgunluk dönemi yaşanmıştır. Örneğin; Orta Asya'da derinliği yüz metreyi bulan sulama kanalları inşa edilirken Avrupa kıtası, Antik Yunan ve Antik Roma döneminde edindiği tecrübeyi Orta Çağ dönemine taşıyamamıştır.

Orta Asya, girift ve kendi içinde dinamikleri olan bir bölgedir. Bölgenin ticarî boyutu diğer ekonomik alanlarının oldukça üzerindedir. Başta İpek Yolu olmak üzere dünyadaki ticaret yollarının kesişim noktasıdır. Bu da oradaki halkların, kendi hayatlarını idame ettirmek için kullandığı stratejileri etkilemiştir. Örneğin; Orta Asya halkları kendilerini ve şehirlerini koruyabilecekleri ilginç bir yöntem geliştirmişlerdir. Bir savaş neticesinde topraklar başka bir devlete geçtiğinde, o devletin yöneticisine, düzenli olarak haraç ödeme teklifini sunmuşlardır. Bunun nedeni ise şehirlerinin yağma edilmesi ve yıkılması durumunda hakimiyeti eline geçiren devletin ekonomik olarak zorlanacağını öne sürmeleridir çünkü ticaret yollarının değişime uğraması devletin zor duruma düşmesine sebep olacaktır. Bu yöntem öylesine başarılı olmuştur ki bölgenin yüzlerce kez istilaya uğramasına rağmen oradaki şehirlerde büyük tahribatlar yaşanmamıştır. Dolayısıyla felsefe ve bilim sekteye uğramamıştır [3].

Bilim ve felsefenin merkezi olan bazı bölgeler olmuştur. Bu bölgelerden birisi de Karahanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü şehirlerden birisi olan Kâşgar'dır. Karahanlı Devleti, diğer devletlerle yoğun ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Bu da bölgedeki diğer devletlerden Kâşgar'a bilim adamlarının göç etmesine neden olmuştur [4, s. 546]. Bunlardan iki tanesi olan Yusuf Has Hacıp ve Kâşgarlı Mahmud Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönem dikkate alındığında Karahanlılar döneminin 180. yılına tekabül etmektedir. Bu dönemde bilim ve felsefe oldukça önemli aşamalar kaydetmiştir. Dolayısıyla bu da bilim adamlarını doğrudan etkilemiştir. Diğer taraftan ise bu gelişmişlik siyasi kavgalara ve suikastlara da sebebiyet vermektedir. Bu sebeple alimler sembolik bir dil kullanımına gitmişlerdir. Yusuf Has Hacıp de bunlardan birisidir [5, s. 150].

Bölgede konuşulan diller arasında yalnızca Arapça yoktur. Buna karşın felsefe dili olarak ise Arapçanın seçilmesinin nedeni ise yabancı dillerden gelen kavramları karşılayabilecek bir yapıya sahip olmasıdır. Bu durum bir yanlış anlaşılmayı beraberinde getirmiştir. Bilim adamlarının Arapça konuşması onların Arap olduğunu göstermemektedir. “İngilizce bir kitap kaleme alan bir Japon ne kadar İngiliz ise bin sene evvel eserini Arapça yazan bir Orta Asyalı da o kadar

Arap'tı.” [3 s. 58]. Nitekim bugün Arap olarak sanılan birçok bilim adamı Arap değil İranlı yahut Türk'tür. Bu insanların çoğunun ana dilleri İranî ya da Türkî bir dildir. [3, s. 59]. Örneğin; bunlardan birisi olan Zemahşerî'nin, Ebûkubey's dağına çıkarak “Ey Araplar! Gelin size atalarınızın dilini öğreteyim!” diye seslendiği rivayet edilir.

Dönemin felsefi dilinin Arapça olması yazılan eserlerde de bu dilin kullanılmasına yol açmıştır. Yusuf Has Hacıp ise bu geleneğe uymayarak eserini Türkçe kaleme almıştır. Dolayısıyla eserinde kullanacağı felsefi ifadeleri Türkçeleştirmek zorunda kalmıştır.

Yusuf Has Hacıp'in bu eseri yazmasında etkili olan bazı nedenler vardır. Bu nedenleri eserinin son kısımlarında (6451. ile 6494. beyit arası) dile getirmiştir. Dolayısıyla Yusuf Has Hacıp, ideal bir devlet ve toplum düzeni oluşturmak istemiştir. Bunu köni törü/doğru yasa (adalet) ile sağlamayı amaçlamaktadır [6, s. 239]. Adaletin sağlanması için ise kişinin *kutlu* olması gerekmektedir.

Yusuf Has Hacıp hem bir İslam hem de bir Türk düşünüdür. Eski Türk inanışlarından Budizm (temsilcisi Oğgurmış) ile İslam düşüncesini (temsilcisi Ögdülmiş) karşı karşıya getirmiştir. Nitekim kitabın sonunda Ögdülmiş'i hayatta tutarak bu iki düşünce arasında tercihi yapmıştır [7, s. 50] fakat bu tercih salt İslam geleneği yahut salt tasavvuf düşüncesi şeklinde yorumlanmamalıdır. Yusuf Has Hacıp Orta Asya'nın Türk geleneklerini, güneyden gelen İslami fikirler ile batıdan gelen Antik Yunan fikirleriyle birlikte bir potada eriterek taklit değil, orijinal bir düşünce ortaya çıkarmıştır.

Analiz

Kutadgu Bilig, içinde taşıdığı muhtevası hasebiyle birçok alandan bilgiler içeren bir kitaptır. Aynı zamanda bu kitap Taşdelen'e göre “Türkçenin imkânlarını geniş bir alanda sergileyen, sadece edebî değil, felsefi bağlam oluşturacak denli düşünsel zenginliği ve felsefi çağrışım gücü olan bir eserdir.” [8, s. 15]. Yusuf Has Hacıp'in kitapta kurduğu yapı dört ana karakter etrafında şekillenir. Bu karakterler üzerinde kurgulanmış olan alegori, kendi döneminde yazılmış diğer nasihatname türündeki eserlerden farklıdır. Soyut ve kavramsal özelliklere sahiptir [9, s. 556].

İnsan teki iyi yahut kötü seçimler yapabilir. Yusuf Has Hacıp'e göre bunun nedenlerinden en etkili ise arkadaş, yani sosyal çevresidir. Sosyal çevresi iyi olan kişinin kendisinin de iyi, kötü olan kişinin kendisinin de kötü olma ihtimali yüksektir [8, s. 10]. Dolayısıyla insan tekinin ahlaki olarak iyi olma hâline gelişi yalnızca kendisiyle değil, öteki ile de alakalıdır.

Türkçede arkadaş kelimesi, arka kelimesinden türemiştir. Arka, ihtiyaç halinde yardım edecek, güvenilir kişi olarak tanımlanır. Yine bu kelimedenden türemiş olan arkalanmak fiili ise destek görmek anlamına gelir [10, s. 30]. Buradan da anlaşılacağı üzere arkadaşlık Türkler için önemli bir kavramdır. Bu yüzden insan teki, erdemli olanlarla birlikte olursa bu hem kendisine hem de diğer insanlara faydalı olacağı anlamına gelmektedir. Bu durum için Yusuf Has Hacıp *kut* denilen bir kavram kullanmış ve fakat bu kavrama yepyeni bir anlam katmıştır.

Kut kelimesi Kâşgarlı'ya göre baht; Radloff, Vambéry ve Thomsen'e göre saadet; Gökalp'e göre mana (sihir, büyü) anlamlarına gelmektedir. İnalçık bu kavramın, Tanrı tarafından neşet ettirilen bir tür güç olduğunu ifade etmiştir. Cumakunova'ya ise Kutadgu Bilig'de bunun iki anlamı olduğunu ileri sürmüştür. İlki, insanı mutlu eden, huzura kavuşturan şey; ikincisi ise dönecek, kaygan, elde tutulmaz, doğru korunmazsa, sakınılmazsa elden kayıp gidecek şey, anlamına geldiğini söylemiştir. Başer ise “kavramsal yönüyle soyut, ortaya çıkardığı belirlemeler açısından ise somut bir karakter taşır.” şeklinde bir açıklama getirmiştir [7, s. 16-17].

Kut kelimesinin yanlış anlaşılmış olması başta Kutadgu Bilig olmak üzere birçok eserin yanlış yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum Türk kanonu açısından, yanlış anlaşılan anlamıyla ‘*kut*’suz bir durumdur.

Bu tanımlamaların yapılmasındaki en büyük etken Kâşgarlı Mahmud'un *kut* tanımıdır. Bu noktada çok önemli bir husus gözden kaçırılmıştır. O da Kâşgarlı Mahmud ile Yusuf Has Hacıp'in birbirinden habersiz olmasıdır [11]. Bu çıkarımın yapılmasının birkaç mühim kanıtı vardır. Bunlardan en önemlisi ‘*ilig*’ kelimesidir. Kutadgu Bilig içerisinde birçok defa hükümdar anlamına gelen *ilig* kelimesi kullanılmasına karşın Divânü Lugâti't-Türk'te bu kelimeye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla birbirlerinden haberdar olsalardı bu kelimenin sözlükte görülmesi gerekirdi fakat böyle bir tanım sözlükte görülmemiştir. Bu da *kut* kelimesini talih, baht ekseninde aramamak gerektiğini göstermektedir.

Aristoteles erdemli insanların *eudaimonia* sahibi olduğu düşünmektedir. *Eudaimonia* genel olarak iyi olmak hâlidir fakat bu iyi olma durumu bütün bir hayatın doğru ve iyi şekillenmesini ifade eder [12, s. 96]. Bu hâle kavuşmanın temel koşulu ise yaşantıda *meson* sağlayabilmektir. *Meson*, orta anlamına gelmektedir. Bu kavram Arapların kullandığı *vasat* kelimesine karşılık gelmektedir. Geometrik bir ortayı değil, koşullara göre iki zıt uç arasında yer değiştirebilen bir konumlanışa sahiptir.

Aristoteles'e göre erdemli kişiler erdemi sonuçları için değil, erdemin kendisi iyi olduğu için öyle olmayı seçerler çünkü erdemli bir yaşam mutlu bir yaşam demektir. Bu da iyi olmayı seçmekle alakalıdır. İyi, her şeyin arzuladığı o yegâne amaçtır [13, s. 45]. Bu sebeple Yusuf Has Hacıp, Antik Yunan'dan gelen *eudaimonia* kelimesine karşılık olarak Arapça olan *vasat* kelimesini kullanmamış, onun yerine Türklerin hâlihazırda belleğinde var olan *kut* kelimesini seçmiştir. Eserini yalnızca Türkçe yazmakla kalmamış, felsefi bir kavrama da Türkçe bir karşılık vermiştir. Bu sayede zihinlerde var olan kelimeye yepyeni bir anlam katmıştır.

Tartışma

Yusuf Has Hacıp “Ey okuyan ve anlayan insan, bundan hisse al.” diyerek gelecek kuşaklara seslenmiş ve erdemli bir insan olmanın tarifi yapmıştır. Erdemli bir insan olmanın *kut* ile sağlanacağını ifade etmiştir. *Kut*, iyi olmak hâlidir. İyi olmak hâli ise insan tekinin mutlu olduğunu göstermektedir. Bu kavramın doğru anlaşılması insan tekinin yapacağı eylemlere de etki edecektir çünkü iyi olmak,

insan tekinin karşılaştığı durumlara vereceği tepkiyi belirler. Bu tepkinin doğruluğunun onayını ise öteki olan, yani dar anlamıyla arkadaşı, geniş anlamıyla sosyal çevresi verir.

Dolayısıyla Yusuf Has Hacip'in *kut* kavramı anlamsal olarak *eudaimonia* ile örtüşmektedir. *Kut* bir talih, şans, mutluluk anlamlarından çok daha ötesini ifade etmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal bir yönü vardır. *Kut* kelimesini basir bir mutluluk hâli üzerinden açıklamak endişe vericidir ve bu yanlışın düzeltilmesi elzemdir. Bilhassa bu, Türk aydınının, Kutadgu Bilig'de "Ey bunu okuyan canlı, ben dünyayı bırakıp toprağa düşünce, beni unutma." diyen Yusuf Has Hacip'e olan asli bir görevidir.

Kaynakça

- [1] S. Çepni, Proje, "Tez ve Araştırma Makalelerinin Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi Nasıl Yapılandırılmalı?", *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 4(3), 203-216, 2021.
- [2] H. N. Erkızan, "Aristoteles'in Teolojisi ve İslam Felsefesi Üzerindeki Etkileri: Bir Yanlışın Sonuçları Üzerine", *Dört Öge* (2), 107-114, 2012.
- [3] F. Starr, Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı, (çev.) Yusuf Selman İnanç, İstanbul, Kronik Kitap, 2024.
- [4] A. Arı, "Kutadgu Bilig'in Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Gelecek Tasavvurumuzdaki Rolü Üzerine", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 23/23, 543-560, 2019.
- [5] Y. Yasin, Kutadgu "Bilig Üzerine", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (9), 125-161, 2017.
- [6] M. Şen, "Kutadgu Bilig'de Bazı Kişi Adlarının Köken ve Anlam Bilimi Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Söz ile Kültür Varlıklarının İzinde* (Pp.239-246), İstanbul, Kutlu Yayınevi, 2020.
- [7] M. Y. Bilen, "Kutadgu Bilig'in Tiyatro ve Drama Yoluyla Öğretim Materyali Olarak İncelenmesi", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2025.
- [8] V. Taşdelen, "Kutadgu Bilig'in Felsefi Bağlamı". Milli Folklor, c. 16, sy. 124, ss. 5-16, 2019.
- [9] F. Turan, "Kutadgu Bilig'de Sunulan Dünya Görüşünün Kaynakları", Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri. Kutadgu Bilig Bildirileri (26-27 Ekim 2009). Haz. M. Duman. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 553- 563, 2009.
- [10] B. M. Aras, Türklerde Arkadaşlık, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2023.
- [11] DİA, Kutadgu Bilig, TDV İslam Ansiklopedisi.
- [12] U. K. Odabaş, "Eudaimonia'nın Sokratik Görünümü: Erdem Bilgidir ve Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 93-102, 2019.
- [13] E. Cengiz, "Aristoteles'in Erdem Öğretisi ve Mutluluk Anlayışı", *Felsefe Dünyası* (52), 43-51, 2010.